

הרב חיים דרוקמן

קמעא קמעא

מדינת ישראל – כהתקיימות חזון גאולתנו

מהדורה מחודשת

לרגל מאה שנה להצהרת בלפור
ולכבוד שבעים שנה למדינת ישראל

כולל שלושה פרקים חדשים

אור עציון ספרי איכות תורניים
המכון התורני ע"ש ר' יצחק וחנה סטרולוביץ'

Rabbi Chaim Drukman
Kime'a Kime'a

הרב חיים דרוקמן
קמעא קמעא

עורך: עומר פדור

הספר נערך מתוך שיעורי הרב שסיכמו תלמידיו במשך השנים, וביניהם: הרב בועז גנוט, משה שטרן ויוסי ברוכי. תודה לכולם! תודתנו נתונה להוצאת "ידיעות ספרים" על שיתוף הפעולה במהדורה הראשונה.

עיצוב העטיפה: נחמה שפילמן
עימוד: יואב גרוס

הספר מוקדש לע"נ אטל הדסה בת ר' הלל ז"ל
Dedicated in memory of Hadassah Friedman

© כל הזכויות שמורות
אור עציון ספרי איכות תורניים
המכון התורני ע"ש ר' יצחק וחנה סטרולוביץ'
www.machon.oretzion.com | 08-8502822

דאנאקוד 362-4579 | מסת"ב 978-965-545-514-4 ISBN

נדפס בישראל תשע"ב 2012
מהדורה שנייה מתוקנת תשע"ח 2018

תוכן העניינים

9 עם הספר

שער א: לדרכה של גאולה

13 פרק א: הגאולה – קמעא קמעא

תהליך הגאולה * "מצמיח קרן ישועה" * הגאולה – תהליך טבעי * חושך ואור משמשים בערבוביה * "קמעא קמעא" * מדוע קמעא קמעא? * "מגדול ישועות מלכו"

25 פרק ב: הקץ המגולה

סימני הקץ המגולה * ברכת השנים וברכת קיבוץ גלויות

32 פרק ג: קיבוץ גלויות

הגאולה המשיחית וקיבוץ גלויות * קיבוץ גלויות – תחיית המתים הלאומית * בריאה מחודשת * קיבוץ גלויות – אתחלתא דגאולה

38 פרק ד: הכיסופים לגאולה

התעוררות מעשית לגאולה * "כי בא מועד" * התנוצצות רוח הגאולה

46 פרק ה: רשות האומות ועזרתן

50 פרק ו: שלוש השבועות

"שלא יעלו בחומה" * "סר פחד השבועות" * הדדיות – השבועות תלויות זו בזו * השבועות מבטאות את גזרת הגלות * נספח בנושא שלוש השבועות

67 פרק ז: גאולה ותשובה

דיו לאבל שיעמוד באבלו * תשובה כללית ותשובה פרטית * שתיקת רבי אליעזר * גילוי הקץ * "זכו – אחישנה" * כמי נפסק? * "ואין ישראל נגאלים אלא בתשובה" * עיון בדעת הרמב"ן

91 פרק ח: תכלית הגאולה – קידוש השם

הגלות: חילול השם * "קידוש השם" * גלות השכינה וגאולתה * "זכות אבות" ו"ברית אבות" * "לשמך תן כבוד"

פרק ט: תהליך התשובה 101

תשובה הדרגתית * שני סוגי תשובה * השיבה לארץ כחזרה
בתשובה * תהליכים משולבים * תשובה פנימית המכוסה
"חוצצים" * גאולה פיזית - נדבך ראשון בגאולה השלמה *
שחרור ממנטליות גלותית

פרק י: נסיגות בתהליך הגאולה 117

אילולא שנפלתי - לא קמתי * גשמת הציונות * הציונות
החילונית - בסיס לציונות האמונית * היחס לירידות רוחניות *
"יתי ולא אחמיניה" * "אֲנֹכִי אֲנֹכִי הוּא מִנְחָמָכֶם" * "בְּרַגַע קָטָן
עֲזַבְתִּיךָ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֶקְבְּצֶךָ" * חוזר ונכסה * "כִּי עֵינַי בְּעֵינַי
יָרְאוּ בְּשׁוּב ד' צִיּוֹן"

פרק יא: "גאולה שלישית אין לה הפסק" 135

"חורבן שלישי לא יהיה!" * דברי חז"ל * ראיות מן הראשונים *
ראיות מן האחרונים

פרק יב: גאולה ראשונה וגאולה אחרונה 146

"קמעא קמעא" ו"חיפזון" * גאולת הנפש וגאולת הגוף * גאולת
מצרים * גאולה אחרונה

פרק יג: גאולה על ידי "חילוניים" 157

התעלמות מתהליך הגאולה * "על חטא שחטאנו לפניך בתימהון
לבב" * אחאב מלך ישראל * ירבעם בן יואש * "הִנֵּנָה רֵאָה בְּעֵינֶיךָ
וּמִשֶׁם לֹא תֵאָכֵל" * "עולם הפוך ראיתי" * "בהדי כבשי דרחמנא"

שער ב: ראשית צמיחת גאולתנו

פרק א: מדינת ישראל - מצות עשה מהתורה 183

מצות יישוב הארץ * ערי יהודה בחורבן * תשעה באב בזמן
הבית * חזרה מלכות לישראל * גאולה נטולת עצמאות *
תפארת ארץ ישראל

פרק ב: עצמאות לגילוי העצמיות 198

שחרור מכבלי אנוש * תשועה חומרית קודמת * הצלחה גשמית
כבסיס להצלחה רוחנית * דרגות ברוח הקודש * מניעות לנבואה
* עצמאות ישראל מרבה את כבוד ד' * "וּבֵין כְּתָפָיו שָׂבֵן"

- פרק ג: מיום העצמאות ליום ירושלים 212
תחייה חומרית ורוחנית * פסח ושבועות * בזכות ירושלים
- פרק ד: שמחת יום העצמאות 219
"וּלְשִׁמְחָה מֵהַזֶּה עֲשֵׂה" * חגיגת יום העצמאות – מן התורה *
"יֹאמְרוּ גְאוּלַי ד'" – ארבעה חייבים להודות * נס ההצלה * נסי
תש"ח * משואה לתקומה * הכרה בערכה של המדינה * מהפך
של ממש
- פרק ה: תקומת מדינת ישראל – קידוש השם 235
מדינת ישראל – תחיית המתים הלאומית * קידוש השם
שבתקומת המדינה * קומה על גבי קומה * יום העצמאות
- פרק ו: גדול קידוש השם מחילול השם 245
הכרת תודה * צער ושמחה בארץ ישראל * גדול קידוש השם
מחילול השם * "עֲצַת ד' לְעוֹלָם תִּעֲמָד"
- פרק ז: להתעורר מהחלום! 250
ניתוק מגודל השענה * גאולת השכינה * להתעורר מן החלום *
החגיגה והשמחה – הבנת חשיבות העצמאות * מהלכה למעשה
* רָעַב וצָמָא לדבר ד'

שער ג: בדרך לגאולה השלמה

- פרק א: ארץ ישראל – קשר של חיים 261
קשר הקודש * קשר מופלא * קשר הדדי * התאמה סגולית בין
העם לארץ * "לָךְ לָךְ... אֶל הָאָרֶץ" * זיכרון הארץ
- פרק ב: מדינה יהודית ודמוקרטיה – התלכנה יחדיו? 275
"אַחֲרַי רְבִים לְהִטֹּת" * כוחו של הציבור * מינויים בכירים – רק
על דעת הציבור * מנהיגי ימינו * גבולות כוח הרוב * מגבלות
הדמוקרטיה * "מדינה יהודית בארץ ישראל" * מדינה יהודית או
דמוקרטית? * פקודות צבאיות * דרך המאבק
- פרק ג: ערכו של הצבא בישראל 289
משימתו האחרונה של משה רבנו * ערך פיקוח נפש * יושבי ארץ
ישראל הם כלל ישראל * שמירה על ביטחון כלל ישראל *
משמעות המלחמה בישראל * מעלת מסירות נפש על ישראל *
המשתתפים במלחמת מצוה * חזון השלום האמתי

פרק ד: הכיסופים לבניין בית המקדש 306
התעוררות למקדש בימינו * כיסופים למקדש בתפילה * תכנית
הבריאה * כיסופי ד' למקדש * כיסופי אבות האומה * בית חיינו
* ביטויי הכיסופים בימינו

שער ד: נספחים

רבנים בדורות האחרונים המופיעים בספר 331
מפתח העניינים 343

*

כשמצוין בספר: "הרב זצ"ל" – הכוונה למרן הרב אברהם יצחק הכהן
קוק זצ"ל, וכשמצוין: "מורי ורבי זצ"ל" – הכוונה לבנו, הרב צבי
יהודה הכהן קוק זצ"ל.

למהדורה השנייה

אנו שמחים להגיש לפניכם את המהדורה השנייה לספר: **"קמעא קמעא - מדינת ישראל כהתקיימות חזון גאולתנו"**. הספר, שיצא לאור לפני שש שנים, התקבל בברכה בציבור, ורבים רואים בו מפתח לנושא הגאולה, המורכב כל כך, אך משמעותי מאוד לדורנו. בשנים שחלפו מהוצאת הספר, יצאו עוד ספרים רבים מאת רבנו בנושאים שונים, רשימת הספרים מובאת בעמוד הבא.

מהדורה מחודשת זו יוצאת לרגל מאה שנה להצהרת בלפור ולכבוד שבעים שנה למדינת ישראל.

פרט לתיקונים שנעשו במהדורה זו, נוסף שער שלישי חדש: "בדרך לגאולה השלמה". שער זה כולל את הפרק **"ערכו של הצבא בישראל"**, שבמהדורה הראשונה הופיע בסוף שער ב', לצד שלושה פרקים חדשים: **"ארץ ישראל - קשר של חיים"** - הקשר המיוחד שבין ישראל וארצו, **"מדינה יהודית ודמוקרטיה - התלכנה יחדיו?"** - שיטת הממשל בארץ, **"הכיסופים לבית המקדש"** - כיסופי הדורות לבניין המקדש, כנקודת שיא בגאולתנו. סדר הפרקים בשער זה הוא לפי הסדר המובא ברמב"ם (הלכות מלכים א, א): **"שלוש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ (-ארץ ישראל): למנות להם מלך (-ממשל) ... ולהכרית זרעו של עמלק (-צבא) ולבנות בית הבחירה (-בית המקדש)"**.

בנוסף, בעקבות שאלות שנשלחו בנושא שלוש השבועות, נוסף **נספח** להשלמת העניין לאחר הפרק בנושא זה (פרק ו' בשער א').

לצד התיקונים והתוספות זכה הספר במהדורה זו גם לפנים חדשות ולעיצוב מאיר עיניים מתוך רצון להדרו ולהתאימו למראם של שאר ספרי רבנו.

אנו תקווה כי המהדורה המחודשת תביא ברכה לבית ישראל ותוסיף בירור וביאור בנושא הגאולה על פי אורה של תורת ארץ ישראל.

ניסן תשע"ח

שער א

לדרכה של גאולה

פרק א

הגאולה - קמעא קמעא

תהליך הגאולה

כפתיחה לכל נושא גאולתם של ישראל, נביא את הסיפור המופיע בתלמוד הירושלמי (ברכות א, א) על שני חכמים שהלכו בדרך לפנות בוקר וראו את "איילת השחר שבקע אורה":

רבי חייא רבה ורבי שמעון בן חלפתא הוו מהלכים בהדא בקעת ארבל בקריצתה (-היו מהלכים בבקעת ארבל לפנות בוקר) וראו איילת השחר שבקע אורה.

אמר רבי חייא רבה לרבי שמעון בן חלפתא: בירבי! כך היא גאולתם של ישראל - בתחילה קמעא קמעא, כל מה שהיא הולכת - היא רבה והולכת...

כך בתחילה: "וּמְרַדְּכִי יֵשֵׁב בְּשַׁעַר הַמְּלָכָה" (אסתר ב, כא), ואחר כך: "וַיִּקַּח הַמֶּן אֶת הַלְבוּשׁ וְאֶת הַסּוּס" (שם ו, יא), ואחר כך: "וַיֵּשֶׁב מְרַדְּכִי אֶל שַׁעַר הַמְּלָכָה" (שם שם, יב), ואחר כך: "וּמְרַדְּכִי יֵצֵא מִלְפָּנֵי הַמְּלָכָה בְּלְבוּשׁ מְלָכוּת" (שם ה, טו), ואחר כך: "לְיְהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה" (שם שם, טז).

רבי חייא הגדול מלמד אותנו שגאולת ישראל דומה להופעת אור השחר בעולם. להשוואה זו ישנן מספר משמעויות:

א. כשם שהופעת אור השחר בעולם היא תהליך אטי - כך גם **הגאולה היא תהליך** ולא הופעה פתאומית.

ב. כשם שבתחילת תהליך הופעת אור השחר בעולם, כשעולה עמוד השחר, טרם מבחינים כולם באור העולה, ורק מאוחר יותר מתברר שהיום כבר החל, כך גם בתהליך הגאולה - בשלביה הראשונים אין כולם מבחינים בתהליכי הגאולה בזמן התרחשותם, אלא רק בהמשך מתברר שתהליך הגאולה כבר החל.

ג. קודם הפצעת האור הראשון שורר החושך הנורא ביותר – כך הוא בטבע וכך גם בתהליך הגאולה.

רבותינו ז"ל מדגישים עניין זה במספר מקומות:

שאינו לך אפילה גדולה יותר מאותה שעה הסמוכה לשחר (שוחר טוב, סח).

"וְהָיָה זְרֵעָה פְּעֵפֶר הָאָרֶץ" (בראשית כח, יד) – כשיגיעו בניך עד "עֵפֶר הָאָרֶץ", אותה שעה – "וּפְרֻצֹת יָמָה וְקִדְמָה" (שם)... (שמות רבה כה, ח).

"יַעֲנֶדֶד בְּיָוֵם צָרָה" (תהילים כ, ב) – משל לאב ובן שהיו מהלכים בדרך ונתייגע הבן. אמר לאביו: היכן היא המדינה? אמר לו: בני, סימן זה יהא בידך: אם ראית בית הקברות לפניך – הרי היא המדינה קרובה לך. כך אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: אם ראיתם הצרות שתכפו אתכם – **באותה שעה** אתם נגאלים... (שוחר טוב, כ).

הכלי יקר (שמות ו, א) מסביר תופעה זו, שדווקא לפני הופעת האור הראשון – שורר החושך הקשה ביותר, הן בטבע והן בתהליך הגאולה. הוא מביא את ביאורו בהקשר להחמרת השעבוד על ידי פרעה, דווקא לאחר שמושה נשלח אליו, דווקא כשמתחילה גאולת מצרים להפציע – החושך, השעבוד – גובר:

מהידוע שכך היא המידה: שבכל יום סמוך לעלות השחר החושך מחשיך ביותר מן חשכת הלילה ואחר כך אור השחר בוקע ועולה, וכן רוב החולים סמוך למיתתם הם מתחזקים ויושבים על המטה ומבקשים לאכול ואחר כך המוות גובר, וכן בימות החורף סמוך לעלות השמש הקור הולך וגובר ולסוף הוא מנוצח מן השמש.

וזה דבר טבעי, כי כל דבר טבעי המרגיש שבא כנגדו איזו דבר הפכי לו הרוצה לבטל מציאותו – אז הוא מתחזק ביותר כנגד מתנגדו וימאן לענות מפניו ופועל בטבעו כל אשר ימצא בכוחו לפעול ולסוף הוא מנוצח כי גבר עליו ההפך, כך הוא בכל הדברים שהזכרנו...

כאשר כוח מסוים חש שהגיע קיצו, הוא "משנס מותניים", אוסף את כל כוחותיו כנגד הכוח שכנגד. על כן, דווקא כשהכוח ההופכי בפתח, דווקא אז הכוח הקודם מתאמץ ומבליט עצמו. כך גם בענייננו - קודם שזורח האור, קודם שבאה הגאולה - החושך והגלות מאמצים את מירב כוחותיהם כנגד הכוחות המאיימים עליהם והאפילה גוברת ורבה.

"מצמיח קרן ישועה"

הברכה המתייחסת בתפילת שמונה עשרה לגאולה המשיחית היא: "את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח... ברוך אתה ד', מצמיח קרן ישועה". בברכה זו מודגש עניין ה"צמיחה" שלוש פעמים, שימוש זה בלשון "צמיחה" מבטא כי התפתחות הגאולה המשיחית דומה לתהליך צמיחה של צמח.

שימוש בלשון "צמיחה" ביחס לגאולה המשיחית, ניתן למצוא במקומות רבים בנביאים וכתובים.

בנבואת ירמיהו (כג, ה):

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ד' וְהִקְמֹתִי לְדָוִד צֶמַח צְדִיק וּמְלֶכֶּה מְלֶכֶּה וְהִשְׁפִּיל וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּאֶרֶץ.

מפרש הרד"ק:

"צמח צדיק" - זהו המשיח, וקראו: "צמח" - שיהיה צאת בעולם כצאת צמח השדה...

ובמקום אחר בירמיהו (לג, טו):

בְּיָמֵים הָהֵם וּבָעֵת הַהִיא אֶצְמִיחַ לְדָוִד צֶמַח צְדָקָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּאֶרֶץ.

ושוב, מפרש הרד"ק: "צמח צדקה" - זהו מלך המשיח.

כך גם בנבואת זכריה (ג, ה): "...כי הנני מביא את עבדי צמח" - מביא הרד"ק: "זהו מלך המשיח".

ובפרק ו' שם (פסוק יב):

וְאֶמְרָתְךָ אֱלֹהֵי לְאֹמֹר: כֹּה אָמַר ד' צְבָאוֹת, לְאֹמֹר: הִנֵּה אִישׁ צֶמַח שָׁמוֹ וּמִתְחַתְּיוֹ יִצְמַח וּבָנָה אֶת הַיִּכָּל ד'.

וכן בתהילים (קלב, יז): "שֵׁם אֲצַמִּיחַ קָרוֹן לְדָוִד, עֲרֹכְתִי גֵר לְמִשְׁיחִי".
פסוקים אלו הם בוודאי הסיבה לכך שאנשי כנסת הגדולה הדגישו
בברכת הגאולה המשיחית שבתפילת עמידה את הצמיחה.
והנה, בצמיחה, כב"איילת השחר", קיימים שלושת היסודות שלמדנו
מדברי רבי חייא הגדול:

א. הצמיחה היא תהליך אטי.

ב. בתחילת תהליך הצמיחה אדם מביט בפני הקרקע ואינו רואה דבר,
רק לאחר שהצמח נובט, מתברר שתהליך הצמיחה החל כבר קודם לכן.

ג. הצמיחה החדשה מתחילה רק לאחר הריקבון של הזרע הקודם.

בהשוואת הגאולה המשיחית לצמיחה, מלמדים אותנו אנשי כנסת
הגדולה, כי על פי שלושת היסודות הללו יש לבחון את תהליך גאולתנו.

הגאולה - תהליך טבעי

ההבנה שהגאולה היא תהליך מובילה למסקנה שמדובר בתהליך
המתנהל בדרך הטבע. נס איננו תהליך, נס על טבעי הוא שינוי חד
ומהיר. בדרך הטבע, לעומת זאת, קיימים תהליכים, הדברים מתפתחים
באטיות, שלב אחרי שלב.

כך כותב הגרי"ש טייכטל¹ הי"ד בספרו "אם הבנים שמחה" (ב, ב):

ממילא מוכח מכל זה (-מדימוי הגאולה לצמיחה) **דישועתנו**
שלעתיד תצמח בדרך הטבע, רצונו לומר: בנס המלוּבש בטבע,
ועל כן יצטרך לזה עת השתלשלות הטבע, שבא במעט מעט ולא
בבת אחת...

כלומר, הגאולה היא תהליך המתנהל בדרך הטבע, תהליך הלוקח זמן
ומתקדם לאטו.

אכן, רבי חייא עצמו הביא את הדגם לכך - תשועת פורים, שהיתה
בוודאי באמצעות נס המלוּבש בטבע; כל אירועי מגילת אסתר
השתלשלו בדרך הטבע. רבי חייא העלה שתי דוגמאות לעקרון ה"קמעא

1 מידע על אודותיו ניתן למצוא ברשימת הרבנים שבסוף הספר.

קמעא" - האחת מן הטבע - הופעת אור השחר והשנייה מן ההיסטוריה - תשועת נס פורים.

חושך ואור משמשים בערבוביה

עד כה למדנו כי הגאולה היא תהליך המתנהל בדרך הטבע, שלב אחר שלב. אילו היינו רואים בעינינו רק עלייה מתמדת, אף אם אטית - לא היה ספק בלבנו כי נמצאים אנו בעיצומו של תהליך גאולתנו. אך במציאות אין הדבר כך. במציאות ישנן עליות וירידות וזהו הקושי הגדול. שוב ושוב חוזרת ונשאלת השאלה: האמנם נמצאים אנו בתהליך של גאולה, או שמא אין זו אלא תקוות שווא?

בא רבי חייא ומלמד אותנו שתהליך הגאולה דומה להופעת אור השחר בעולם. בתחילת הופעתו של אור השחר - הכול סביב עוד חשוך, ורק כאשר האור במילואו - נעלם החושך לחלוטין, כל עוד האור איננו במלואו תוקפו גם החושך עדיין שורר.

עיקרון זה, שמלמד אותנו רבי חייא, הוזכר כבר בנביא (זכריה יד, ו-ז):

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא... וְהָיָה יוֹם אֶחָד, הוּא יוֹדֵעַ לְד', לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה
וְהָיָה לַעֲת עֶרֶב וְהָיָה אוֹר.

איזה מין יום הוא זה, שהוא "לא יום ולא לילה"? ומה פירוש הביטוי: "וְהָיָה לַעֲת עֶרֶב וְהָיָה אוֹר"? הרי בדרך הטבע לעת ערב החושך מתחיל לשרור בעוד האור נמוג!

מפרש רש"י:

"לא יום ולא לילה" - לא אור נוגה כאור של עולם הבא... ולא
עת צרה כצרת שעבוד גלויות.

רש"י מבאר שהנביא איננו מתייחס בדבריו ליום בן עשרים וארבע שעות, כי אם לתקופה. תקופה שלא תהיה "לילה" - לא יהיה בה שעבוד גלויות, אך עדיין גם לא "יום" - טרם נזכה למציאות השלמה. אימתי יופיעו ימים אלו? אומר רש"י: "שמקודם ימי משיחנו יהיו". לפי זה מובן גם המשך הפסוק: "וְהָיָה לַעֲת עֶרֶב" - כאשר אותו יום יעריב, כאשר תסתיים תקופת בניינים זו - "יהיה אור" - יופיע האור השלם ולא יהיה חושך כלל.

בדומה לרש"י מפרש גם רד"ק:

"לא יום וְלֹא לַיְלָה" – לא יהיה כולו יום ולא כולו לילה, כלומר:
לא יהיה כולו צרה ולא כולו רווחה.

בתקופת ביניים זו, הקודמת לגאולה השלמה, **חושך ואור משמשים בערבוביה** – ניתן כבר להבחין באור, אך החושך עודנו בנמצא. ה"חושך" הוא הביטוי לכל הירידות, לכל החולשות והרפיון. מציאות זו נובעת מן העובדה שתהליך הגאולה מתנהל בדרך הטבע; העליות והירידות הן תוצאה של הפעולות האנושיות שמשפיעות על תהליך הגאולה.

המהר"י קרא מסביר את המורכבות של התקופה הזו על פי העיקרון שהזכרנו לעיל בדבר צמיחת הגאולה:

"לא יום וְלֹא לַיְלָה" – שלא יהיה גאולה מכל וכל ולא יהיה שיעבוד גליות מכל וכל, אלא הגאולה תהיה **צומחת והולכת**.
"וְהָיָה לְעֵת עָרֵב יְהִי אֹר" – ולבסוף יהיה כולו אור.

מדובר בתהליך מתפתח הדורש זמן, כשבמשך כל התהליך הזה האור והחושך משמשים יחד, והגאולה צומחת לאיטה.

"קמעא קמעא"

העיקרון כי הגאולה מתקדמת "קמעא קמעא", מופיע רבות בכתבי האחרונים. נזכיר כאן כמה מהם:

בשם הגר"א, בספר "קול התור" (א, טו):

לדעת מראש כי אתחלתא דגאולה באה קמעא קמעא, מעט מעט, על פי חז"ל – כך היא גאולתם של ישראל: קמעא קמעא באה, כאיילת השחר, "כִּי אֵשֶׁב בְּחַשְׁךְ – ד' אור לי" (מיכה ז, ח), "הוֹלֵךְ וְאוֹר עַד נִכּוֹן הַיּוֹם" (משלי ד, יח). לכן כל פעולה של אתחלתא יש להתחיל אפילו במעט.

הרב צבי הירש קלישר², בספרו "דרישת ציון" (הוצאת מוסד הרב קוק, תשס"ב, עמוד 37):

גאולת ישראל אשר אנחנו חוכים לה (-מחכים לה), אל יחשוב החושב כי פתאום ירד ד' יתברך שמו משמים ארץ לאמור לעמו

2 מידע על אודותיו ניתן למצוא ברשימת הרבנים שבסוף הספר.

צאן, או ישלח משיחו כרגע מן שמים לתקוע בשופר גדול על נידחי ישראל, ויקבצם ירושלימה, ויעשה לה חומת אש ומקדש אל ממומים ירד כאשר הבטיח על ידי עבדיו הנביאים.

לא כן קורא המשכיל, ודאי כל ייעודי הנביאים יתקיימו באחרית הימים ולא ייפול ח"ו דבר ארצה.

אך לא במנוסה נלך ולא בחיפזון יום אחד, כי אם מעט מעט תבוא גאולת ישראל. **לאט לאט תצמיח קרן ישועה**, עד ו"ישראל יעשה חיל" ו"ישגה מאוד באחריתו" בקיום כל הייעודים וההבטחות של הנביאים הקדושים, כאשר אברר בעזרת ד' מן הכתובים ומדברי רבותינו זיכרונם לברכה.

בדומה כתב גם המלבי"ם³ בתשובה לפניית הרב קלישר אליו בעניין שיבה מחודשת לארץ ישראל בימיהם (שיבת ציון, חלק ב):

ובעיקר הדבר, דבריו אמתיים וכנים. ויש לי כמה ראיות מפשוטי הכתובים כפי פירושי: **כי הגאולה תצמח לאט לאט**, "כְּשֶׁחַר נִכּוֹן מוֹצְאוֹ" (הושע ו, ג), "הוֹלֵךְ וְאֹרֵךְ עַד נִכּוֹן הַיּוֹם" (משלי ד, יח)... ויהיה יישוב ארץ ישראל קודם ביאת המשיח.

המלבי"ם מעיד שבידיו ראיות מפשוטי הכתובים שהגאולה תצמח לאטה. נציין דוגמה אחת לכך מתוך פירושו של המלבי"ם, בהתייחסו לפסוק במיכה (ד, ח):

וְאִתָּהּ מְגֹדֵל עֶדְרָה, עֹפֵל, בַּת צִיּוֹן עֲדִידָה תֵּאֲתֶה וּבָאָה הַמְּשִׁלָּה
הָרֵאשֶׁנָּה מִמְּלֶכֶת לְבַת יְרוּשָׁלַם.

מפרש המלבי"ם:

תחילה: "בת ציון עדידה תאיתה" - שהגלויות יתחילו להתקבץ, וגלות יהודה ובנימין שהם "בת ציון", שגלו מציון בחורבן בית שני יתקבצו אליך.

ואחר כך: "ובאה הממשלה הראשונה" - תבוא ממשלה קטנה, שיהיה להם קצת ממשלה והנהגה כמו שהיו לישראל בימים הראשונים, לפני מלוך מלך לבני ישראל, שהיה להם שופטים מנהיגים אותם.

3 מידע על אודותיו ניתן למצוא ברשימת הרבנים שבסוף הספר.

ואחר כך תבוא: "מִמְלַכֶּת לְבַת יְרוּשָׁלַם" – יהיה להם מלכות קבועה שהוא מלכות בית דוד, שאחר כך ימלוך המלך המשיח בממלכה קבועה.

מלכות ישראל תתפתח בהדרגתיות. תחילה, קיבוץ הגלויות והקמת ממשלה קטנה, כשלטון שבתקופת השופטים, ורק לאחר מכן תקום ממלכה גדולה וקבועה מבית דוד, כשבראשה המשיח.

מדוע קמעא קמעא?

ראינו, אפוא, כי הגאולה מתפתחת לאטה, כתהליך, אך מדוע כך צריך להיות? מדוע יש צורך ב"קמעא קמעא"?

מנבא הנביא ישעיהו (לה, א-ב):

יִשְׁשׂוּם מִדְּבַר וְצִיָּה וְתִגַּל עֲרֵבָה וְתִפְרַח כְּחִבְצֵלֶת. פָּרַח תִּפְרַח וְתִגַּל, אִף גִּילַת וְרִנָּו, כְּבֹד הַלְּבָנוֹן נָתַן לָהּ, הַדֵּר הַפְּרִמָּל וְהַשְּׂרוּן, הַמָּה יֵרְאוּ כְּבֹד ד', הַדֵּר אֶל־הֵינּוּ.

אומרים על כך חז"ל (תנחומא בובר, דברים א, ב):

מפני מה כתיב כן? ללמדך, כי בשעה שהקדוש ברוך הוא מגלה שכינתו על ישראל אינו מגלה עליהם כל טובתו כאחת, מפני שאינם יכולים לעמוד באותה טובה, שאם יגלה עליהם טובתו בפעם אחת ימותו כולם.

הגאולה היא התחדשות של גילוי שכינה על ישראל ובכך היא טובה גדולה ואדירה. אילו תבוא טובה זו בבת אחת לא נוכל לקלוט אותה ולעמוד בפניה. איננו מסוגלים, בכלים שבידינו, להכיל את אורה המלא של הגאולה⁴. הגאולה היא כאור אדיר שאם יאיר ברגע אחד, נסתנוור מפניו ולא נוכל לעמוד בו.

4 באותו אופן הסביר רבי דוד אבודרהם (אבודרהם, ברכות קריאת שמע) את לשון הברכה: "המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים" – "ואמר: 'ברחמים' – כי הוא מביא לנו האורה בדרך רחמנות מעט מעט – לא בפעם אחת כולה. כי הקם ממיטתו – אם רואה אור גדול – אינו יכול לפתוח עיניו לראותו במהרה, כי קודם יעמוד שעה כמו סומא שלא יוכל להביט בו".

חז"ל מוסיפים דוגמה לדבריהם:

זא ולמד מיוסף: שבשעה שנתוודע לאחיו לאחר כמה שנים, אמר להם יוסף: "אני יוסף אחיכם!", "ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נִבְהָלוּ מִפְּנֵיו" - הקדוש ברוך הוא - על אחת כמה וכמה!

הדוגמה של פגישת יוסף עם אחיו מלמדת שמשמעות הגאולה היא פגישה מחודשת עם הקדוש ברוך הוא, אחר שהיינו מנותקים ורחוקים ממנו באלפיים שנות גלות, כמו האחים מיוסף. פגישה מחודשת כזאת אינה יכולה להתרחש באופן פתאומי, יש צורך בהכנה. ממשיכים חז"ל ומסבירים:

אלא מה הקדוש ברוך הוא עושה להם? **מגלה להם קמעא קמעא:** בתחילה משיש את ההרים, שנאמר (ישעיהו לה, א-ב): "ישׁוּעוּם מִדְּבַר וְצִיָּה", ואחר כך: "וַתִּגַּל עֲרֵבָה", ואחר כך: "פָּרַח תִּפְרַח", ואחר כך: "כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן", ואחר כך: "הִמָּה יֵרָאוּ כְבוֹד ד', הִדָּר אֶל־הֵינוּ".

ישנה הדרגה. תהליך הגאולה מתחיל מבחוק, וקמעא קמעא נכנס פנימה. התהליך מתחיל בבניין החיצוני - כשהקדוש ברוך הוא משיש את ההרים, כמאמר הנביא: "וְאַתֶּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל, כִּי קָרְבוּ לָבוֹא" (יחזקאל לו, ח). לאחר שלב זה: "כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן נִתַּן לָהּ" - נזכה לכבוד לאומי, נשוב לממלכתיות, ולבסוף: "הִמָּה יֵרָאוּ כְבוֹד ד', הִדָּר אֶל־הֵינוּ" - לבסוף תופיע גם ההתגלות הפנימית, הבניין הפנימי, כמאמר הנביא: "וְאָמַר בְּיָוֶם הַהוּא: הִנֵּה אֶל־הֵינוּ זֶה קִוְיֵנוּ לוֹ וְיִוְשִׁיעֵנוּ, זֶה ד' קִוְיֵנוּ לוֹ, נְגִילָה וְנִשְׁמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ" (ישעיהו כה, ט).

הסיבה שהגאולה מתנהלת קמעא קמעא ובדרך הטבע הינה מהותית ולא מקרית. יש הכרח בהופעה הדרגתית. ללא שלבים בגאולה אין בכוחנו לשאת את האור הגדול.

עניין זה מופיע גם בזוהר (בראשית קע, א), בהקשר לפסוק בשיר השירים (ו, י): "מִי זֹאת הַנְּשֻׁקָהָ כְּמוֹ שְׁחַר, יָפָה כְּלָבָנָה, בָּרָה כְּחֻמָּה, אֵימָה כְּנִגְלוֹת", פותח רבי יהודה (הציטוט מתוך תרגום "הסולם"):

"מִי זֹאת הַנְּשֻׁקָהָ" - אלו הם ישראל, בזמן שהקדוש ברוך הוא יקים אותם ויוציאם מן הגלות, אז יפתח להם פתח אור דק

מדק וקטן מאוד. ואחר כך יפתח להם פתח אחר מעט גדול ממנו, עד שהקדוש ברוך הוא יפתח להם את השערים העליונים, הפתוחים לארבע רוחות העולם...

בדומה לאדם הנתון בחושך, ותמיד בחושך היה משכנו, שבעת שרוצים להאיר לו, **צריכים לפתוח לו תחילה אור קטן כפתחו של מחט, ואחר כך מעט גדול ממנו, וכן בכל פעם יותר, עד שמאירים לו האור כראוי...**

והכול שואלים עליהם (-על ישראל): "מי זאת הנְשֶׁקֶפָה כְּמוֹ שְׁחָר"? - "שְׁחָר" - הוא שחרית הבוקר, דהיינו החשכה המתחזקת שמטרם אור בוקר, וזהו אור הדק מדק. ואחר כך: "יָפָה כְּלַבָּנָה" - כי הלבנה, אורה מרובה יותר משחר. ואחר כך: "בְּרָה פְּחֵמָה" - אשר אורה חזק ומאיר יותר מלבנה. ואחר כך: "אֵימָה פְּנֵדָלוֹת" - שפירושה: חזקה באור חזק כראוי.

בוא וראה, בעוד שחושך היום והאור מכוסה, והבוקר בא להאיר, יאיר מתחילה מעט מעט עד שמתרבה האור כראוי - כן כאשר הקדוש ברוך הוא יתעורר להאיר לכנסת ישראל...

אביו של הרמב"ם, רבנו מיימון, שלח איגרת נחמה לאחד ממכריו כדי לעודדו ולחזקו בעקבות אירועים קשים שהתחוללו בימיהם, בפרט, וכנגד אריכות הגלות בכלל. בתוך דבריו, מביא גם הוא את עקרון "קמעא קמעא" (איגרת הנחמה לרבנו מיימון):

...ואחרי כאשר ישלם זמן הגלות עם אורכו, וזרמו זרמם ונכרתו כאילו היה שִׁינָה וישנו, כמאמר השליח משה עליו השלום: "זְרַמְתֶּם שִׁינָה יְהוּ, בְּבִקְרֵי פְּחָצִיר יַחְלֶף" (תהילים צ, ה) - ופירושו: אשר האיר בוקר הגאולה, אשר בא לנו אחרי חושך ליל הגלות. וכן דמה הגלות לחושך הלילה **ובוקר - הישועה, כמו שיראה מעט מעט** ותרווח הנפש הכואבת באפלת הלילה.

וכמו אדם אשר תעה במדבר כעיוור, וחושך הלילה עליו וילך דואג לכל מקרה רעה שיקרה, אם צבאו רגליו ובא החושך יפחד אולי ייפול בעמק או בחוף מים, ולא ידע מקום שיפול ואם ינצל בהליכה לא יהיה בטוח מחיות רעות אשר ישאגו עליו או לסטים אשר יארבו בדרך, ואיך יכאב נפשו וידאג לבו והלילה יארך.

עד אשר יאיר השחר ויתגלה האור, ואז יבטח נפשו מעט מעט
עד אשר ימלא האור ויתגלה השמש ויאיר כל העולם, יבטל
הלחץ ועיניו יבקרו ויראה איך תהיה הליכתו והיכן ילך...

"מגדול ישועות מלכו"

שירת דוד מופיעה פעמיים בתנ"ך - בסוף ספר שמואל (ב, פרק כב) ובמזמור י"ח בתהילים. בפסוק האחרון של השירה בולט הבדל בין שני הנוסחים, בספר שמואל נאמר: "מגדול ישועות מלכו ועשה חסד למשיחו, לךוד ולזרעו עד עולם", ואילו בספר תהילים: "מגדיל ישועות מלכו...".

מורי ורבי זצ"ל⁵ (עולת ראי"ה ב, עמוד תכא, הערה צה) עמד על כך שקיים הבדל משמעות בין הנוסחים:

"מגדיל" - "מגדול": אותו הפסוק נאמר במעלת "נביאים" בשמואל ואחר כך גם במעלת "כתובים" בתהילים, ומתוך חילוקי המדרגות האלה באו כל אותם שינויי הלשון שבין שני מקומותיו.

ובזמן שיש יתרון של קדושה אומרים אותו פסוק ביתרון קדושתו כמו שהוא בנביאים, שלעומת ההופעה שבכתובים בתור פועל שמגדיל את הישועות מופיע הוא שם במקורו שהוא בעצמו מגדול הישועות, וכמו שמברכים בעשרת ימי תשובה: "המלך המשפט".

התנ"ך כולו קודש, אך קיימות בו דרגות שונות של קדושה; יש להבדיל בין קדושת התורה לקדושת נביאים, ובין קדושת נביאים לקדושת כתובים⁶. בספר תהילים נאמר שהקדוש ברוך הוא רק "מגדיל" את ישועות מלכו, כלומר: הקדוש ברוך הוא פועל, והוא מגדיל את ישועות מלכו. לעומת זאת, בספר שמואל, שרמת קדושתו גבוהה יותר, קדושת "נביאים", מופיע העניין בצורה מודגשת: "מגדול ישועות מלכו"

5 מידע על אודותיו ניתן למצוא ברשימת הרבנים שבסוף הספר.

6 להבחנה בין רמות הקדושה ישנן השלכות הלכתיות: מה לכרוך מעל מה ומה מותר להניח על גבי מה (שולחן ערוך, יורה דעה רפב, יט).

– כלומר: הקדוש ברוך הוא **עצמו** הוא המְגַדֵּל (–מגדול) של ישועות מלכו. זהו הבדל מהותי.

הבדל דומה אנו מוצאים בתפילת שמונה עשרה, בין הנוסח הנאמר בכל השנה – "מלך אוהב צדקה ומשפט", לבין הנוסח הנאמר בעשרת ימי תשובה – "המלך המשפט", שמדגיש כי לא רק שהקדוש ברוך הוא אוהב צדקה ומשפט, אלא הוא עצמו "המלך המשפט".

זהו גם הטעם לשינוי הנוסח בברכת המזון בין ימות החול לבין שבתות ומועדי קודש: בשבת ובמועדי קודש אנו אומרים את הפסוק מן המקור המקודש יותר, שהתוכן שלו מודגש יותר, ואילו בימי חול אנו אומרים אותו מן המקור המקודש פחות, שהתוכן שלו מודגש פחות.

על הבדל המשמעות בין נוסחי השירה בשמואל ובתהילים עמדו כבר חז"ל (שוחר טוב, סוף מזמור יח):

כתוב אחד אומר: "מְגַדֵּל" וכתוב אחד אומר: "מְגַדֵּל". רב יודן אומר: **לפי שאין הגאולה של אומה זו באה בבת אחת, אלא קמעא קמעא**, ומהו "מְגַדֵּל"? שהיא מתגדלת והולכת לפני ישראל, לפי שהן עכשיו שרויים בצרות גדולות **ואם תבוא הגאולה בבת אחת אינן יכולים לסבול ישועה גדולה...** ומהו "מְגַדֵּל"? שנעשה להם מלך המשיח כמגדל.

ראשית הגאולה הוא תהליך מתמשך, בו הקדוש ברוך הוא מגדיל קמעא קמעא את ישועות מלכו. רק עם הגעתנו לגאולה השלמה – "נעשה להם מלך המשיח כמגדל".

תהליך הגאולה, המתנהל בדרך הטבע, בא לידי ביטוי בפסוק בספר תהילים, במדרגת הקדושה שבכתובים, ואילו סיומו של התהליך – הגאולה השלמה – בא לידי ביטוי בפסוק מספר שמואל, במדרגת הקדושה שבנביאים. בימות החול אנו מזכירים בברכת המזון את הגאולה המתנהלת בדרך הטבע, ואילו בשבת ומועדי קודש, אנו מזכירים את הגאולה השלמה.

שער ג

בדרך

לגאולה השלמה

מדינה יהודית ודמוקרטיה - התלכנה יחדיו?

"אַחְרֵי רַבִּים לְהֵטֵת"

מדינת ישראל, מראשית הקמתה ועד עתה, פועלת בשיטה הדמוקרטית, שלטון העם. בפרק זה ברצוננו לדון ביחס שבין התורה לדמוקרטיה: האם הן מתיישבות זו עם זו? האם להחלטות שמקבל הרוב יש תוקף מעשי? ואם כן, האם יש גבולות ומגבלות לכוח הרוב?

התורה עצמה מתמודדת עם שאלת כוחם של הרבים: **"לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרַעַת, וְלֹא תַעֲנֶה עַל רֵב לְנֶטוֹת, אַחֲרֵי רַבִּים לְהֵטֵת"** (שמות כג, ב). חז"ל (משנה, סנהדרין א, ו) לומדים מכאן שהדין נפסק על פי דעת הרבים וחרף דעת היחיד, ועל זה נאמר: **"אַחֲרֵי רַבִּים לְהֵטֵת"**. אולם, כלל זה מסויג: ישנם מצבים שאין הולכים אחר דעת הרוב, ועל זה נאמר: **"לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרַעַת"**.

חז"ל אומנם השתמשו בכלל זה בראש ובראשונה לפסיקת דין במשפט, אך הרחיבו אותו גם לכל הכרעה במחלוקות חכמים בכל דיני התורה¹.

אחד מהסיפורים היסודיים ביותר בדבר ערכה של תורה שבעל-פה הוא "תנורו של עכנאי". הגמרא (בבא מציעא נט, ב) מספרת על מחלוקת הלכתית בדיני טהרה בין רבי אליעזר לשאר חכמי ישראל. רבי אליעזר זכה לביטויי תמיכה א־לוהיים לשיטתו, אך חבריו לא ויתרו, ורבי יהושע קבע: **"לֹא בַשְּׁמַיִם הִיא!"**, והסביר רבי ירמיה:

1 לדוגמה: "מעשה... ונפלה מגורה בלילי יום טוב, ועמד רבי עקיבא וזקפה. אמר לו רבן גמליאל: 'עקיבא! מה לך אתה מכניס ראשך בין המחלוקות?!', אמר לו: 'למדתנו: 'אַחֲרֵי רַבִּים לְהֵטֵת' – אף על פי שאתה אוסר והן מתירין, הלכה כדברי המרובין'" (תוספתא, ביצה ב, יב). במסכת חולין (יא, א) למדו חז"ל מהפסוק שלנו שהולכים אחר הרוב כעיקרון יסוד בדיני ספקות.

כבר נתנה תורה מהר סיני - אין אנו משגיחין בבת קול - שכבר כתבת בהר סיני בתורה: "**אֲחֵרֵי רִבִּים לְהִטּוֹת**".

ובאמת, הגמרא מספרת בשם אליהו הנביא שהכרעת **רוב** החכמים התקבלה בשמיים, והקדוש ברוך הוא אמר: "ניצחוני בניי, ניצחוני בניי!". מכאן אנו רואים את המעמד שנותן הקדוש ברוך הוא להכרעת הרוב.

אולם, כל זה נאמר לגבי מחלוקות חכמים בתחום **ההלכה**, כאשר גם הרוב וגם המיעוט הם גדולי תורה מוסמכים ומחלוקתם היא מה הדין על פי **התורה** - אך האם הדבר נכון גם במחלוקות שאינן בבירור דעת התורה? האם הציבור יכול לתקן לעצמו תקנות ולקבוע חוקים - מדעתו, שלא על פי התורה?

כוחו של הציבור

שאלת הכרעת הרוב בעניינים שאינם תורניים איננה חדשה. אומנם מדינת ישראל היא מציאות שהתחדשה בדורות האחרונים, אך גם בעבר, בתקופת הגולה, נדרשו חכמי ישראל להביע עמדה לגבי תוקפן של החלטות הציבור.

הרשב"א (שו"ת הרשב"א ד, קפה) נשאל לפני יותר משבע מאות שנה: "אם רשאים הציבור לעשות תקנות והסכמות וגדרים ביניהם ולקנוס ולענוש על הסכמותיהם שלא מדין התורה אם לא?" - האם הציבור רשאי לתקן תקנות משלו, אף שאינן נובעות מדיני התורה הרגילים, והאם יש רשות לציבור להעניש את העובר עליהן? עונה הרשב"א בצורה חד־משמעית:

דבר ברור הוא שהציבור **רשאים** לגדור ולתקן תקנות ולעשות הסכמות כפי מה שיראה בעיניהם, והרי הוא קיים כדין התורה. ויכולים לקנוס ולענוש כל העובר בכל אשר יסכימו ביניהם, ובלבד שיסכימו בכך כל הציבור באין מעכב... וכן נהגו בכל קהלות הקדש, **ולא נסתפק אדם בזה מעולם**.

לדעת הרשב"א, ברור שציבור רשאי לחוקק לעצמו חוקים חדשים, אף שאינם נובעים מדיני התורה, והחוקים הללו קיימים "כדין התורה". הוא מדגיש שכך נהגו בכל קהילות ישראל ואין ספק בדין זה. בתוך דבריו הוא מביא גם כמה מקורות מחז"ל לחיזוק דבריו.

יחד עם זאת, הוא מעיר: "ובלבד שיסכימו בכך **כל הציבור** באין מעכב" - כלומר, לא די שההחלטה תתקבל ברוב, אלא צריך שהציבור **כולו** יסכים לאותה החלטה, "בלי מעכב" - בלי שמישהו יערער עליה.

אולם, בתשובה אחרת (שם ה, קכו) נשאל הרשב"א מה קורה אם "הסכימו הקהל לעשות תקנות ואסרו עליהן, ואחד מן הקהל מיחה - אם חייב היחיד לקבל עליו אותה הסכמה?", כלומר, ההחלטה התקבלה ברוב בלבד, ולא בהסכמה של הציבור כולו - האם היא תקפה? עונה הרשב"א:

שורת הדין בהסכמת בני המדינה: **כל שהרוב** מסכימין ומתקנין ומקבלין עליהם - **אין משגיחין לדברי היחיד**, שרוב כל בני עיר ועיר אצל יחידיהם הם כבית דין הגדול אצל כל ישראל. ואם גזרו הם - גזירתם קיימת, והעובר - ענוש יענש...

אלא **שמנהג** המקומות שחוששין למחאת היחידים **לכתחילה** - ולא מן הדין, אלא שנהגו סלסול (-הידור) בעצמן. אבל מכל מקום, אם רצו לגדור ולתקן, ויש בתקנתם תועלת או גדר פרצה, והיחידים באים לעכב - אם אין הציבור משגיחין בהם ומעמידין הדבר על קו הדין - הרי זה **דרך ישרה** שיבור לו כל צבור וצבור.

מצד שורת הדין, אין צורך בהסכמה של הציבור **כולו** לכל החלטה, אלא די ברוב בלבד. אכן, בדרך כלל נוהגים ישראל "סלסול בעצמן" ומהדרים שההסכמה תתקבל על כולם כאחד, אך מצד הדין - יש רשות לרוב הציבור לקבוע תקנות על אף התנגדות המיעוט, ו"זה **דרך ישרה** שיבור לו כל צבור וצבור".

בהמשך דבריו הוא מוסיף שהציבור רשאי גם לקבוע לעצמו מועצה מצומצמת שתחליט בשביל הציבור כולו, ואין צורך שכל חברי המועצה יסכימו פה אחד לכל החלטה, אלא אם "מתוך משאם ומתנם הסכימו הרוב שראוי לחקור - **בטל המיעוט במיעוטו**, ואפילו אותו המיעוט **חייבין** לתבוע זכות שהסכימו הרוב עליו"².

2. אכן, זה דווקא אם מלכתחילה, בשעת קביעת המועצה, קבע הציבור שתוכל להכריע על פי רוב, אך אם לא קבעו זאת בפירוש מראש, צריך הסכמה מלאה של כל חברי הקבוצה לכל החלטה.

גם הרא"ש (שו"ת הרא"ש ו, ה), בן דורו של הרשב"א, נשאל שאלה דומה וענה אף הוא שעל המיעוט לקבל את דעת הרוב:

דע כי על עסק של רבים אמרה תורה: "אַחֲרַי רַבִּים לְהִטּוֹת".
ועל כל ענין שהקהל מסכימים - הולכים אחר הרוב, והיחידים צריכים לקיים כל מה שייסכימו עליהם הרבים.

והוא מנמק את קביעתו:

דאם לא כן, לעולם לא יסכימו הקהל על שום דבר, אם יהיה כח ביחידים לבטל הסכמתם, לכן אמרה תורה בכל דבר הסכמה של רבים: "אַחֲרַי רַבִּים לְהִטּוֹת".

אם בשביל כל קביעה היה צורך באישור של הציבור כולו, בלא יוצא מן הכלל, לעולם לא היה אפשר לקבוע דבר, שהרי תמיד יכול להיות מאן-דהו שיתנגד לדעת האחרים. על כן, אין ברירה אלא לקבל את החלטת הרוב, וכן היא דעת התורה.

נדגיש כי הרשב"א והרא"ש אינם עוסקים בפסיקת הלכה על פי רוב של חכמים, אלא בתקנות של ציבור - קהילה, עיר ומדינה - הנצרכות לתפקוד תקין של חיי הציבור, והם פוסקים שיש לרוב כוח לתקן את התקנות והחוקים, ועל היחידים לקבל אותן, חרף אי-הסכמתם.

מינויים בכירים - רק על דעת הציבור

חז"ל מלמדים אותנו שלא רק תיקון תקנות תלוי בדעת הציבור, אלא גם מינויים בכירים על כל ישראל תלויים בדעת העם.

כשציווה ד' את משה להקים את המשכן, מקום להשראת שכינה בישראל, הזכיר לפני משה את "בְּצִלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמִטֵּה יְהוּדָה" (שמות לא, ב) כאדם המתאים להתמנות על מלאכת ההקמה. נשים לב שד' לא ציווה את משה למנות את בצלאל, אלא רק אמר: "רְאֵה קְרָאתִי בְּשֵׁם בְּצִלְאֵל..." (שם) - מדוע?

גם בהמשך, כשמשה מציג לפני ישראל את דבר ד', אין הוא אומר להם שבצלאל נבחר לתפקיד, אלא: "רְאֵה קְרָאתִי בְּשֵׁם בְּצִלְאֵל..." (שם לה, ל).

לומדים מכך חז"ל (ברכות נה, א) ש"אין מעמידין פרנס על הצבור – אלא אם כן **נמלכים בצבור**", והם מסבירים את לשון הפסוקים:
אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: "משה, הגון עליך בצלאל?".
אמר לו: "רבנו של עולם, אם לפניך הגון – לפני לא כל שכן?".
אמר לו: "אף על פי כן, לך אמור להם".
הלך ואמר להם לישראל: "הגון עליכם בצלאל?".
אמרו לו: "אם לפני הקדוש ברוך הוא ולפניך הוא הגון – לפנינו לא כל שכן?".

הקדוש ברוך הוא נמנע מלקבוע לישראל מי יהיה הפרנס שלהם, מי ימונה לתפקיד החשוב של הקמת המשכן, אלא הציע לישראל את המועמד המתאים מבחינתו והשאיר להם להחליט בעצמם האם הוא מקובל עליהם או לא. מכאן אנו רואים עד כמה משמעותי כוחו של הציבור בעיני ד'.

עיקרון זה מפורש בתנ"ך במקומות רבים בקשר לתפקיד השררה הבכיר ביותר בישראל – המלך! פעמים רבות אנו רואים שמינוי המלך בישראל תלוי בקבלת הציבור.

את שאול בן קיש, המלך הראשון של ישראל, משח שמואל למלך שלוש פעמים: בפעם הראשונה עשה זאת בצנעה (שמואל א י, א), אחר כך עשה זאת בפרהסיא, לפני כל ישראל (שם שם, כד), אך שאול לא החל לתפקד כמלך למעשה עד ההמלכה השלישית, כאשר **ישראל כולם** קיבלוהו עליהם כמלך: "וַיֵּלְכוּ כָּל הָעָם הַגִּלְגָּל וַיִּמְלְכוּ שָׁם אֶת שְׂאוּל לְפָנָיו ד' בַּגִּלְגָּל" (שם יא, טו).

נעיר כי עצם העמדת מלך באותה עת הייתה **על פי בקשת העם**, ואף שהבקשה לא נאמרה בצורה הראויה, ואולי גם לא בתזמון המתאים, ושמואל ואף הקדוש ברוך הוא לא ראו זאת בעין יפה – בכל זאת קיבל ד' את בקשתם והתיר להם למנות מלך עליהם (שם, ח).

גם דוד המלך, שמלך אחר שאול, נמשח שלוש פעמים למלכות. גם אותו המליך שמואל בצנעה (שם טז, יג), אך בפועל הוא לא שימש כמלך אחר משיחה זו. רק שנים לאחר מכן, אחר מות שאול, באו בני יהודה

וקיבלוהו כמלך עליהם (שמואל ב ב, ד), ורק כשבע שנים אחר כך, נמשח דוד למלך על כל ישראל - על פי בקשת העם כולו: "וַיָּבֵאוּ כָּל שְׂבָטֵי יִשְׂרָאֵל אֶל דָּוִד... וַיָּבֵאוּ כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל... וַיִּמְשְׁחוּ אֶת דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל" (שם ה, א-ג).

אף ששאל ודוד נמשחו למלכות בצו ה', לא חל עליהם שם מלכות עד שעם ישראל קיבל אותם כמלכים בפועל מרצונם החופשי ובלי הוראת נביא.

כידוע, המלוכה בישראל עוברת בירושה, בן מאב, דור אחר דור. אולם, גם ירושה זו תלויה בהסכמת העם, כך מתגלה בכמה מקרים בתנ"ך, לדוגמה:

כדי למנות את שלמה למלך, לא היה די בייחוסו כבנו של דוד המלך. טקס גדול נערך כדי למושחו למלך, ובטקס זה היו שותפים גורמים רבים: הכוהן הגדול, נביא, שר הצבא ואנשים חשובים אחרים, אך עיקר ההמלכה הייתה בקבלת הציבור כולו: "וַיֵּאמְרוּ כָּל הָעָם: 'יְחִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה!' (מלכים א א, לט).

כך אנו מוצאים גם בבנו של שלמה, רחבעם. כשמת אביו, היינו מצפים שרחבעם הבן יתחיל מיד בתפקיד המלך, אך למעשה הוא פנה לקבל את הסכמת העם למלכותו: "וַיֵּלֶךְ רַחְבֵּעַם שָׁכֶם - כִּי שָׁכֶם בָּא כָּל יִשְׂרָאֵל לְהַמְלִיךְ אֹתוֹ" (שם יב, א). ואין לחשוב שהסכמת העם היא דבר מובן מאליו, שכן, באותו מקרה, העם הציב תנאי להמלכת רחבעם, ומשזה בז לתנאם, נטשוהו עשרה משבטי ישראל והקימו עליהם מלך אחר, את ירבעם בן נבט (שם שם, כ).

כוחו של העם בבחירת המלך שינהיג אותם בא לידי ביטוי פעמים רבות בספר מלכים, שכן, בתקופת בית ראשון, עם ישראל העלה והוריד מלכים לפי הבנתו ורצונו.

מנהיגי ימינו

המנהיגים שהזכרנו הם מלכים. תוקף הסמכות של המלך הוא בצו אלוהי, כמובא בתורה (דברים יז, יד-כ) ובספר שמואל א' (ח, יא-יז). והנה, הרב זצ"ל (שו"ת משפט כהן, קמד) כותב ש"בזמן שאין מלך - כיון

שמשפטי המלוכה הם גם כן מה שנוגע למצב הכללי של האומה - חוזרים אלה הזכיות של המשפטים **ליד האומה בכללה**."

בלי להיכנס כאן לדיון לגבי שיטת השלטון המועדפת על פי התורה - שלטון מלוכני או שלטון העם³ - אנו רואים בדברי הרב זצ"ל שבמציאות שאין מלך, כמו בימינו, זכויות המלך הקשורות להנהגת האומה עוברות לידי כלל האומה והמנהיגים שהיא מעמידה על עצמה.

הרב זצ"ל מסתפק האם גם הזכויות האישיות היתרות שהתורה מעניקה למלך עוברות למנהיגים שהציבור ממנה, אך מכל מקום הוא סובר שהסמכויות הנוגעות להנהגת הכלל: "כל שמנהיג את האומה - דן הוא במשפטי המלוכה, שהם כלל צרכי האומה הדרושים לשעתם ולמעמד העולם" - כל הקשור לצרכי כלל האומה, יש לשלטון שהעם מינה סמכות ממשית, ועל כן: "לענין משפט המלוכה, שנוגע להנהגת הכלל, ודאי גם שופטים מוסכמים ונשיאים כלליים - במקום מלך הם עומדים".

הוא מביא סעד לדבריו מלשון הרמב"ם (הלכות סנהדרין ד, ג):

ראשי גלויות שבבבל - במקום מלך הן עומדים, ויש להן לרדות את ישראל בכל מקום ולדון עליהן - בין רצו בין לא רצו...

לומד מכאן הרב זצ"ל "קל וחומר שנשיאים **המוסכמים באומה**, בזמן שהיא **בארצה ובשלטונה**, באיזו מדריגה שהיא... שהוסכמו בעמדתם לכתחילה שבביל האומה בהנהגתה הכללית, גם הארצית... - **פשיטא** דלא גריעי מראשי גלויות שבבבל!".

לאור הדברים הללו מובן שלרשויות המדינה - אשר נקבעו בהחלטת רוב העם בצורה דמוקרטית - יש סמכויות שלטון נרחבות, ולתקנות והחוקים שהן מחוקקות יש מעמד מחייב.

גבולות כוח הרוב

בתחילת דברינו ראינו כי המקור התורני לכוח הרוב הוא בפסוק: "לא תהיה אחר רבים לרעה, ולא תענה על רב לנטות, אחר רבים להטות".

3. עיסוק מסוים בנושא זה ראה בספרי "בשערי הארץ", במאמר "שום תשים עליו מלך" לפרשת שופטים.

עד כה עסקנו בסוף הפסוק: "אַחֲרַי רַבִּים לְהִטּוֹת", כעת נתמקד בתחילתו: "לֹא תִהְיֶה אַחֲרַי רַבִּים לְרַעַת".

חז"ל (משנה, סנהדרין א, ו) לומדים מתחילת הפסוק שאין מוציאים אדם להורג בבית דין על פי רוב של דיין אחד בלבד, אלא צריך שמשפר המחייבים יהיה גדול לפחות בשניים מהמזכים. לעומת זאת, כדי להכריע את דינו של האדם לזכות - די ברוב של דיין אחד.

כלומר, תחילת הפסוק באה לצמצם את כוחו של הרוב. לא כל רוב יכול לקבוע כל דבר שירצה, גם לרוב יש גבולות. חשוב להעיר שהפסוק **פּוֹתַח** במגבלת הרוב עוד לפני שהוא מציג את כוחו! התורה מדגישה בזה שהרוב צריך לדעת את גבולותיו עוד לפני שהוא שומע על זכויותיו.

עיקרון הגבלת כוח הרוב, הנלמד מתחילת הפסוק, בא לידי ביטוי בחז"ל גם במקרים שאינם קשורים לבית משפט. כך לדוגמה, מובא במדרש (מדרש אגדה, בובה, על הפסוק):

"לֹא תִהְיֶה אַחֲרַי רַבִּים לְרַעַת" - ללמדך שאם נעשית העיר נדחת - אל תמשך אחריהם, אלא צא מביניהם.

לא כל דבר שהרוב קובע הוא קדוש. כשהרוב בוחר ברע - אל "תימשך אחריהם" אף שהם הרוב, אלא - "צא מביניהם". אין לנטות אחרי רבים לרעות - לעשות דברים רעים⁴.

גם רש"י הסביר את הפסוק בכיוון דומה: "אם ראית רשעים מטיף משפט - לא תאמר: 'הואיל ורבים הם, הנני נוטה אחריהם'". כוחם של הרבים מוכרח להיות מוגבל, דברים שליליים אין לעשות, אפילו אם הרבים בוחרים בהם.

כן פירש רבינו בחיי את הפסוק על דרך הפשט: "אפילו ראית רבים מבני אדם שאין נוהגים כשורה - לא תהיה עמהם", וכן האלשיך:

4. המדרש עצמו מדבר על מקרה של עיר שלמה בישראל שבחרה לעבוד עבודה זרה. המסר של המדרש לאדם מאותה עיר: אף שרוב בני עירך בחרו בדרך הרעה, אל תימשך אחריהם, אלא פרוש מהם.

"בהיות רבים בעלי סברא להרע את הבלתי ראוי או להחזיק ביד מרעים - אל תהי ידך עמהם, באומרך כי אתה יחיד וראוי לך המִשְׁחָךְ אחריהם"⁵.

נמצאנו למדים כי אומנם הכלל העקרוני הוא ללכת אחר הרוב, אך כלל זה מסויג ומוגבל. על כן, כל שהבאנו לעיל על כוחו של הציבור - הוא דווקא בתקנות חיוביות, אך בדברים שליליים - אין לשמוע לציבור.

מגבלות הדמוקרטיה

המסקנה העולה מדברים אלו לימינו: אומנם הדמוקרטיה היא כלי חשוב ואף הכרחי - אך היא בוודאי אינה מעל לכול!

הרוב יכול לתקן תקנות וחוקים מועילים - אך איננו קובע מהי האמת. אילו האמת הייתה נקבעת על פי הרוב, אזי עם ישראל היה חדל להתקיים מזמן, שהרי ישראל הם "הַמְּעַט מִכָּל הָעַמִּים" (דברים ז, ז), ורוב האנושות אינה רואה את המציאות העולמית כעם ישראל...

נתאר לעצמנו מקרה קיצוני שהרוב יחליט להנהיג במדינה חוקי סדום - האם צריך לקבל את עמדת הרבים?! כל אדם מבין שהרוב אינו יכול לערער על קודים מוסריים!

ובאמת, דבר פשוט הוא בכל מדינה ומדינה שגם לדמוקרטיה יש גבולות וסייגים. לא צריך להיות בן תורה בשביל להבין שהרוב אינו רשאי להשתמש בכוחו לעשיית מעשים מושחתים ובלתי מוסריים. אולם, צריך להיות בן תורה כדי להבין שהגדרות המוסר והשחיתות נובעות אך ורק מ"תורת ד' תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ" (תהלים יט, ח).

5. בדומה פירש "העמק דבר" את הפסוק כולו: "לא תְּהִי אַחֲרֵי רַבִּים לְרָעַת" - אם רבים עושים רעה בברור, לא תלך אחריהם, אף על גב שרבים המה. 'ולא תַעֲנֶה עַל רַב' - אם יתקוטטו עמך עבור זה, לא תענה על ריבם, אלא תהיה נאלם דומיה ועושה שלא כמותם. אבל: 'לְנֹט' - אם הדבר שקול אצלך איך לנטות כאלו או כאלו, אזי: 'אַחֲרֵי רַבִּים לְהִטֹּת' - יש לילך אחרי דעת רבים, שמסתמא כדעות הרבים הוא הטוב והישר".

דוגמה כואבת לשימוש מגונה בדמוקרטיה נוכל להביא מהחלטת האו"ם בשנת תשל"ו כי הציונות היא גזענות. ההחלטה התקבלה ברוב גדול: 72 מדינות הצביעו בעדה, 35 הצביעו נגדה 321 מדינות נמנעו. אכן, לאחר כעשור וחצי חזר בו האו"ם מקביעה זו, הפעם, רוב המדינות הצביעו לבטל את ההחלטה, ורק מיעוט הצביעו נגד ביטולה.

האם מעמדה הערכי והמוסרי של הציונות תלויה בדעתם של אומות העולם?! האם ההחלטה הראשונה קבעה את האמת בדבר מהותה של הציונות וההחלטה השנייה שינתה אותה?! - בוודאי שלא!

האם עם ישראל, כמיעוט, היה צריך להשפיל את ראשו ולהתנצל על ציוניותו בשל החלטת רוב אומות העולם?! - בוודאי שלא! ואכן, נציג ישראל באו"ם בזמן ההחלטה, חיים הרצוג ז"ל⁶, נשא נאום מרגש ונוקב והאשים את האו"ם בשנאת ישראל. הוא הדגיש בנאומו שלגבי העם היהודי, הצעת החלטה זו משוללת כל ערך מוסרי וחוקי; לגבינו, העם היהודי, זו אינה יותר מפיסת נייר ועלינו להתייחס אליה ככזו. ובמילים אלו קרע חיים הרצוג את מסמך ההחלטה לנגד עיני העולם כולו וירד מהדוכן כשברקע נשמעות מחיאות כפיים סוערות.

אכן, לא בכל דבר הרוב צודק ולא בכל דבר הרוב קובע.

"מדינה יהודית בארץ ישראל"

מדינת ישראל הוקמה כמדינה יהודית, כך מפורש במגילת העצמאות שלה:

בתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה **יהודית** בארץ ישראל, היא מדינת ישראל...

אנו קוראים אל **העם היהודי** בכל התפוצות להתלכד סביב הישוב בעליה ובבנין ולעמוד לימינו במערכה הגדולה על הגשמת שאיפת הדורות לגאולת ישראל.

המילה "דמוקרטיה", לעומת זאת, אינה מופיעה במגילת העצמאות אפילו פעם אחת! אכן, הדמוקרטיה הכרחית וחשובה, אך אינה הערך

6. לימים, נשיאה השישי של מדינת ישראל.

המרכזי של מדינת ישראל - בניגוד למעמדה המרכזי והיסודי של היהדות במדינה.

לאור זאת מובן כי הדמוקרטיה - עם כל חשיבותה וערכה - צריכה לפעול במסגרת מתונה. אם למשל יחליטו ברוב דמוקרטי שמדינת ישראל איננה מדינה יהודית - האם כך יהיה!? האם אפשר לשנות את המציאות על פי החלטת רוב בדור זה או אחר!? האם אפשר לשנות את המהות היסודית והעקרונית של המדינה!?

אם חלילה תתקבל החלטה כזו על דעת הרוב - אז תהיה חובה קדושה על כולנו להיאבק כנגדה! מדינת ישראל קמה כמדינה יהודית לתכלית יהודית, הייתכן כי הדמוקרטיה, שהיא רק שיטת ממשל, תעקור מהמדינה את ליבה ותמציתה!?

וכשם שאין לשנות את מהותה היהודית הכללית של המדינה, כך אין לפגוע בביטויים המעשיים שלה ואין לערער על סממניה וסמליה היהודיים של המדינה.

ישנם המערערים על המנון המדינה ומוחים על הביטויים היהודיים שבה, כגון: "נפש יהודי הומייה"; יש המבקשים לבטל את חוק השבות, העומד בבסיסה של מדינת היהודים וחפצים בביטול זכותם הייחודית של כל יהודי העולם לעלות ארצה; מבקשים המה להפוך את מדינת היהודים למדינת כל-אזרחיה, שתהיה מדינה ככל המדינות, לעקור את הייחוד היהודי ממנה!⁷

בכל הנוגע לנושאים הקשורים לליבה של מדינת ישראל, לנשמתה, למהותה היסודית והערכית - אין לרוב כל זכות לשנות ולערער. אלו עובדות יסודיות ונתונים בסיסיים ועקרוניים שאסור שתהיה לדמוקרטיה דריסת רגל בהן.

7. וכבר הזהיר הקדוש ברוך הוא את ישראל שאין ביכולתם לוותר על ייחודם הישראלי ולהידמות לשאר הגוים: "וְהִלַּלְתָּ עַל רֹחֲכֶם - הֲיִזְוֶה לֹא תִהְיֶה! אֲשֶׁר אַתֶּם אֲמָרִים: 'נְהִיָּה כְּגוֹיִם, כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת, לְשֵׁרֵת עִץ וְאֶבֶן'... וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן הָאֲרָצוֹת... כִּי בָהֶר קִדְשִׁי... שֶׁם יַעֲבֹדֵנִי כָּל בַּיִת יִשְׂרָאֵל כֹּל בְּאֶרֶץ, שֶׁם אֲרָצֶם... וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּכֶם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם" (יחזקאל כ, לב-מא).

מדינה יהודית או דמוקרטית?

חשוב להדגיש כי אין סתירה מהותית ומעשית בין מדינה יהודית למדינה דמוקרטית – כל עוד הדמוקרטיה יודעת את גבולותיה ומכירה במגבלותיה.

במשך שבעים שנותיה, חוקקו במדינת ישראל חוקים רבים. אי אפשר לומר שאנו רוויים נחת מכל החוקים הללו, ואף על פי כן, בתוך כל החוקים הללו, לא נמצא אפילו חוק אחד הכופה אדם פרטי לפעול כנגד התורה וההלכה היהודית!

אכן, ישנם חוקים שהיינו שמחים לוותר עליהם או לשנותם, אבל חוקים אלו אינם מחייבים את האדם הפרטי לעשות דבר הנוגד את מצפוננו הדתי⁸. ועם כל הבעיות שיש במדינתנו האהובה, שבעים השנים שחלפו יכולים להיות אות וסימן לשנים שעוד יבואו, וכשם שלא נחקק עד היום חוק הכופה על האדם לבטל מצוה ממצוות התורה – כך בוודאי לא ייקבע גם בעתיד.

חשוב להכיר בעובדה זו, שכן, ציווי התורה: "לא תהיה אַחֲרַי רַבִּים לְרַעַת" שייך במקרה שהרוב מחייב את הפרט לפעול כנגד התורה – אז, אסור לפרט לפעול על פי הוראת הרבים והוא מוכרח לשמור נאמנות לדבר ד'. אומנם, כאשר קיימים במדינה חוקים שאינם הולמים את חוקי התורה, אך אינם דורשים מהפרט לעשות מאומה – מה נוכל לומר? הרי אין כאן הליכה אחרי רבים לרעות – כי איננו עושים דבר! מכל מקום, גם במקרה כזה, ראוי שיפעל האדם לנסות להשפיע לשנותם כפי יכולתו.

פקודות צבאיות

כאמור, אין חוק במדינת ישראל הכופה על האדם לעבור על מצוות התורה. אולם, במסגרת הצבאית, עלול להיות מצב שחייל יקבל פקודה,

8. למשל: אף אם המדינה הייתה מאפשרת מסחר בשבת, חלילה, היא לא הייתה כופה על שום יהודי לחלל שבת בעצמו; אם חלילה, הייתה המדינה מכירה בנישואין שאינם על פי ההלכה היהודית, היא לא הייתה כופה על יהודי כלשהו להינשא בנישואין שכאלו.

והיא תיראה לו כנוגדת את מצות התורה, כמו פעילות בשבת, למשל. קודם כול, כהדרכה כללית לחיילים, יש להדגיש כי בצבא, כל עוד אינך בטוח לחלוטין שפקודה מסוימת בשבת איננה לצורך מבצעי - בצע אותה, שכן, אינך מכיר את מכלול השיקולים העומדים לפני מקבלי ההחלטות, והרי גם ספק פיקוח נפש דוחה שבת, ואפילו של יהודי אחד - וכל שכן של כלל האומה.

אולם, אם אתה בטוח באופן חד-משמעי שהפקודה הניתנת לך היא בניגוד לתורה ולהלכה ואין שום צורך מבצעי בה - אז אסור לך לבצע פקודה זו.

זכורני כי באחת השנים, אָבטחה קבוצת חיילים דתיים את מערת המכפלה, והבסיס שלהם היה במרחק הליכה של כעשרים דקות משם. באחת השבתות, נדרשו החיילים לאבטח את המקום בשעה מסוימת והם תכננו לצאת ברגל מהבסיס די זמן לפני אותה שעה כך שלא יצטרכו לנסוע לשם ברכב ולחלל את השבת.

בסופו של דבר, משך המפקד את הזמן, והם נאלצו לנסוע באוטובוס כדי להגיע למקום בזמן. משל למה הדבר דומה - לחולה בבית החולים שהיה צריך לקבל תרופה ואפשר היה לתת לו אותה ביום שישי אחרי הצהריים, אך הרופא התרשל והשבת נכנסה. הַגָּה, אף שהיה אפשר לקבל את התרופה מבעוד יום ולמנוע את חילול השבת, כעת, במציאות הנתונה, צריך החולה לקחת את התרופה, חרף חילול השבת, בלי להתחשב במה שהיה עדיף לעשות מלכתחילה.

כשסיימו החיילים את משמרתם, פקד עליהם המפקד לשוב לבסיס באוטובוס ולחלל שוב את השבת. הפעם, לא היה צורך מבצעי לחילול השבת שהרי לא יקרה דבר אם ישובו ברגל. על כן התנגדו החיילים ואף נאלצו לסרב לצו מפקדם כדי שלא לעבור על צו התורה. "לא תִּהְיֶה אֶתְרֵי רַבִּים לְרַעַת" - במקרה הזה, המפקד הוא בגדר ה"רבים" הפוקדם לעשות דבר אסור, ולכן אין לציית לו.

כאמור, מציאות מורכבת כזו עלולה להופיע לעיתים בצבא, אך בחוקי המדינה לא ימצאו לעולם, בעזרת ד', חוקים המכריחים את האדם הפרטי לעבור על דעת קונו.

דרך המאבק

חשוב שנזכור כי האנשים המשתדלים בשינוי צביונה היהודי של מדינת ישראל אינם פועלים מתוך כוונות זדון ורוע לב, חלילה. אנשים אלו אינם מודעים לעובדה שהחלטותיהם שליליות ומזיקות, ובטוחים המה כי האמת איתם ושהדרך שלהם היא שתביא טובה וברכה לישראל ולעולם.

אכן, כוונות טובות אינן מספיקות כדי להפוך רע לטוב, חושך לאור, ובכל זאת, אנו מוכרחים להזכיר לעצמנו שלא עומדים לפנינו אויבים המבקשים את רעתנו, חלילה, כי אם אחים הפועלים מתוך עולם ערכים מנותק מתורת אמת.

על כן, גם במקרים שנדרש מאבק, מוכרח המאבק להתבצע בדרך דמוקרטית. בשום אופן אין להשתמש באלמות כלשהי - גופנית ומילולית, ואין לנקוט בשום אמצעים שליליים למען המאבק - גם אם מדובר במטרות חשובות וערכיות. את המאבקים יש לנהל על פי חוק. רק כך נוכל לנהל מדינה יחד, כל עם ישראל.

מציאות ימינו מורכבות: מצד אחד, צריך להכיר בערכם של הדמוקרטיה, הציבור וכוח הרוב - ומצד שני, עלינו לזכור שיש גבולות לכל אלו; מצד אחד, עלינו להיאבק נגד ניסיונות לפגוע ביהדותה של המדינה - ומצד שני, אסור שהמאבק ייהפך למלחמה ולשנאה.

אכן, מציאות ימינו, מורכבת היא, והדבר נובע מהימצאותנו בתקופת ביניים היסטורית של: "לא יום ולא לילה" (זכריה יד, ו-ז), כאשר האור והחושך משמשים בערבוביה⁹. וכל זאת משום שגאולת ישראל איננה הופעה פתאומית, אלא תהליך מתמשך והדרגתי, הכולל בתוכו אורות וצללים, עליות ומורדות, הצלחות וכישלונות.

ועד שנגיע לגאולה השלמה, נדרשים אנו להתמודד בחוכמה וברגישות עם המציאות הזו ולהשתתף באופן פעיל בקידום תהליך הגאולה.

9. ראה לעיל בפרק הראשון בספרנו.